

Svakodnevnica viših društvenih slojeva Istanbula u drugoj polovici 15. i tijekom 16. stoljeća

Marković, Viktorija

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:507352>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Prijediplomski studij Pedagogije i Povijesti

Viktorija Marković

**SVAKODNEVICA VIŠIH DRUŠTVENIH SLOJEVA ISTANBULA
U DRUGOJ POLOVICI 15. I TIJEKOM 16. STOLJEĆA**

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2023. godine

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Prijediplomski studij Pedagogije i Povijesti

Viktorija Marković

**SVAKODNEVICA VIŠIH DRUŠTVENIH SLOJEVA ISTANBULA
U DRUGOJ POLOVICI 15. I TIJEKOM 16. STOLJEĆA**

Završni rad

Humanističke znanosti, Povijest, Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Anđelko Vlašić

Osijek, 2023. godine

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 15. 9. 2023.

Viktorija Marković, 0122237164

Sažetak

Istanbul kao prijestolnica osmanskih sultana ujedno je bio i simbol moći Carstva. Kao što je čitavo Carstvo karakterizirala multietničnost te religijska raznolikost među osmanskim podanicima, to se ogledalo i u samom Istanbulu, onemogućujući nastanak jedinstvenog urbanog identiteta zbog podjela stanovništva po vjerskoj pripadnosti. Još jedna karakteristika Istanbula bila je osmanski imperijalni stil u gradnji, odnosno spajanje elemenata arhitekture iz osvojenih kultura. Način života na dvoru, dvorske ceremonije te kuhinjska praksa služili su kao uzor podanicima, a to su najviše koristili bogatiji članovi društva, pokušavajući ugledanjem na dvor dočarati vlastitu moć i prestiž. Sam grad bio je podijeljen na četvrti, stambene i poslovne, koje su se jasno mogle razlikovati po obliku ceste te namjeni zgrada i otvorenosti stanovništva. Jezgru su činile džamije, a podizale su ih osobe koje su imale utjecaj na dvoru, te su uz same džamije građene i škole, ubožnice, česme, ovisno o moći i sredstvima darovatelja. Grad je bio pun vrtova i šetališta pružajući priliku za socijalizaciju te razne druge aktivnosti. Za sam gradski život veliku ulogu imala je tržnica kao mjesto socijalizacije te društvene integracije. Osim same tržnice, tome su služile i džamije, vrtovi sa šetalištima ispunjenim zelenilom te hamami, pružajući svim slojevima društva mjesto za kupku te održavanje higijene. Osim svoje praktične svrhe, džamije, hamami i vrtovi su zbog svoje veličanstvene gradnje imali i estetsku ulogu pružajući veličanstvenu atmosferu, prikazujući moć i prestiž Istanbula, te izazivajući divljenje posjetitelja.

Ključne riječi: Istanbul, svakodnevnica, osmanski dvor, gradski život, viši slojevi stanovništva, 15. i 16. stoljeće

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Istanbul.....	2
2.1. Nova prijestolnica.....	2
3. Palača Topkapi.....	3
3.1. Sultan.....	3
3.2. Veliki vezir.....	4
3.3. Paževi.....	5
3.4. Eunusi.....	6
4. Harem.....	6
4.1. Valide sultan.....	8
4.1. Rođenje kraljevskog djeteta.....	8
5. Gradski život.....	9
5.1. Urbani identitet.....	9
5.2. Arhitektura.....	9
6. Kuhinja.....	11
7. Odijevanje.....	12
8. Društveni život viših slojeva.....	13
8.1. Tržnica kao čimbenik integracije.....	13
8.2. Dvorske proslave.....	15
8.3. Raskoš.....	16
9. Zaključak.....	17
10. Literatura.....	19

1. Uvod

Nakon osvajanja Konstantinopola od strane Osmanlija, odnosno Mehmeda II. 1453. godine, Bizantsko Carstvo je palo te se na njegovu mjestu razvilo Osmansko Carstvo. Ovaj rad nastojat će prikazati razvoj društvenih okolnosti unutar grada nakon osvajanja Konstantinopola, odnosno nastanka Istanbula. Zatim će pokušati predočiti razvoj novog multietničkog društva te njihov život. Cilj ovoga rada je predočiti svakodnevni život stanovništva u Istanbulu tijekom druge polovice 15. te tijekom 16. stoljeća, s naglaskom na više slojeve stanovništva. U radu će se nastojati prikazati sam izgled Istanbula u periodu o kojemu ovaj rad piše kako bi se što bolje dočarala svakodnevica stanovništva. Bit će opisano gdje i kako većina stanovništva provodi svoje vrijeme. Detaljnije će se opisati životi i službe viših slojeva stanovništva s osvrtom na samu kraljevsku obitelj. Posebno će se osvrnuti na sultana, sam harem, sultanija te službenici na dvoru kao što su veliki vezir, eunusi i paževi. Osim njih prikazat će se svakodnevica podanika, njihova kuhinjska praksa, tržnica kao centar socijalizacije, aktivnost žena u javnom životu te svečanosti kojima prisustvuju žene i muškarci.

2. Istanbul

Dana 29. svibnja 1453. godine, tri sata prije zore, izveden je konačni napad osmanske vojske na tisućljetnu prijestolnicu Bizantskog Carstva, Konstantinopol.¹ Naime, godinu dana ranije, gradnjom tvrđave Rumeli Hisari, Mehmed II. pokazao je svoju ambiciju, hrabrost (prema tadašnjem velikom veziru svojevrsnu ludost) vlastitim dokazivanjem kao smjelim i velikim vladarom ugledavši se na svojeg uzora, Aleksandra Velikog. S namjerom dokazivanja sebe kao odlučnog vladara te Osmanskog Carstva kao svjetske sile, Mehmed II. krenuo je u osvajanje prijestolnice koju je među ostalima neuspješno pokušavao osvojiti i njegov otac, Murat II. Mehmed II. organizirao je napad koji je trajao od 6. travnja do 29. svibnja 1453.² Ono što je omogućilo konačan poraz Konstantinopola bilo je probijanje zidina pomoću topova. Unatoč prvotnom uspjehu obrane Konstantinopola, nakon ranjavanja istaknutog đenovskog zapovjednika Giovannija Giustinianija Longa moral branitelja je opao, a na samome koncu pala je i bizantska obrana. Mnoštvo vojnika je poginulo s obje strane, a među njima i sam car Konstantin XI. Paleolog.³

2.1. Nova prijestolnica

Prema planu preuređenja i repopulacije nekadašnji stanovnici bizantskog Carigrada dobili su rok unutar kojeg su se mogli vratiti te zatražiti vraćanje svojih nekadašnjih kuća. Dakle, ubrzo nakon osvajanja Istanbul je ponovo naseljen stanovništvom koje je donekle popunilo ispražnjene domove diljem grada, prvenstveno zbog odrednica Mehmeda Osvajača koji ih je provodio na silu, a nakon toga su nastupile dobrovoljne selidbe u grad.⁴ Istanbul je zbog multietničnosti, te mnoštva religija stanovništva nad kojima je dominirao islam smatran trećim i muslimanskim Rimom.⁵ Ono što je karakteriziralo Istanbul bio je osmanski „imperijalni stil“ koji se za vrijeme Mehmeda Osvajača tek formirao na način da se dotadašnja arhitektura Osmanlija nadopunjavala elementima europske arhitekture. Što je rezultiralo stvaranjem jedinstvenog osmanskog stila na što nisu svi prihvaćali.⁶ Ovaj imperijalni stil formirao se spajanjem stilova zemalja koje su Osmanlije osvajali, ali i onih zemalja s kojima su dolazili u kontakt.⁷ Mehmed II. Osvajač htio je ovjekovječiti razmjere svojih

¹ Caroline Finkel, *Osman's Dream*, (New York: Basic Books, 2006.), 60.

² Milorad Pavić, *Jugoistočna Europa pod osmanskim vlašću – Od pada Carigrada do Svištovskog mira*. (Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.), 76.

³ Pavić, *Jugoistočna Europa pod osmanskim vlašću*, 77.

⁴ Suraiya Faroqhi, *Sultanovi podanici – Kultura i svakodnevica u Osmanskom Carstvu*. (Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009.), 57.

⁵ Ilber Ortayli, *Osmanski mir* (Sarajevo: Connectum, 2017.), 63.-64.

⁶ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 57.

⁷ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 57.

osvajanja te je zato dvorski kompleks uz tradicionalna obilježja osmanske kulture bio ukrašen i talijanskim i iranskim stilskim elementima. Svojevrсна zadaća tih građevina bila je dočarati ozračje nekadašnjih prijestolnica Jedrena, odnosno Hadrianopola i Burse.⁸ Kao jedan od primjera europskih utjecaja bio je i poznati sultanov portret koji je naslikao Gentile Bellini. Jedan od bizantskih elemenata, odnosno preostataka nekadašnjega Bizantskog Carstva bila je džamija Aja Sofija.⁹

3. Palača Topkapi

Važnost osobe, baš kao i pokrajina, u osmanskoj državi ogledala se u njihovoj blizini sultanu. Naime, dvor je bio izvor svake moći i koristi. U identitetu sultana kao vladara veliku ulogu imala je prijestolnica koja je smatrana mjestom gdje se nalazi sveta moć. Naime, kod Turaka, baš kao i Bizantinaca, pretendent na prijestolje nije smatran zakonitim vladarom sve dok nije zauzeo prijestolnicu. Osvajanjem Carigrada, prijestolnice bizantskih careva, Mehmed Osvajač se smatrao nasljednikom rimskih careva. Ubrzo nakon uspostave vlasti, 1455. godine, izgrađen je dvor u središtu samoga grada na mjestu foruma Tauri. S obzirom na to da se sultan u središtu grada osjećao nesigurno, naredio je 1459. izgradnju novoga dvora na uzvišenju s kojeg se moglo nadzirati Bospor i Mramorno more. Zaključno s izgradnjom zidina dvor je završen 1478. Novi dvor, odnosno rezidencija sultana kroz sljedeća četiri stoljeća, sastojao se od gotovo odvojenoga grada s vrtovima, lovištima i paviljonima.¹⁰ Dakle, na uzvišenju u središtu Istanbula podignuta je veličanstvena palača poznata kao Topkapi. Osim što je ova nova palača imala strateški dobar položaj, položaj je bio i estetski privlačan. Naime, nova palača je imala pogled na more i lijepi krajolik. Isto tako, sultani koji su iz nje vladali predstavljali su žarište moći, a njihovi životi bili su odraz prestiža, moći Carstva, bogatstva i veličanstvenosti.¹¹

3.1. Sultan

Sultan je davao veliku važnost svojoj dužnosti osobnog saslušanja pritužbi svojeg naroda, neovisno bili to kršćani ili muslimani. Osim sultanu podanici su se mogli izravno obratiti Vezirskom vijeću bez obzira na svoj društveni položaj.¹²

Visoka Porta ili Divansko ili vezirsko vijeće izvorno je mjesto na kojem je sultan saslušavao molbe i vodio državne poslove. Sultan je dolazio dva puta tjedno na Divansko vijeće koje je imalo

⁸ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 57.

⁹ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 56.

¹⁰ Inalcik, *Osmansko Carstvo-Klasično doba 1300.-1600.* (Zagreb: Srednja Europa, 2002.), 94.

¹¹ Ebru Boyar i Kate Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul.* (New York: Cambridge University Press, 2010.), 28.

¹² Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 113.

svojevrnsnu ulogu vrhovnog suda. U osamnaestom stoljeću se prestajalo sastajati te su svi poslovi uprave preneseni u rezidenciju velikog vezira.¹³

Svakodnevica sultana bila je ispunjena provođenjem vremena u Unutrašnjem dvoru, širokom dvorištu koje je bilo uveliko okruženo zgradama te haremom. Sultanovi podanici u službi i odjeli koji su bili zaduženi za vanjsku politiku, bili su smješteni u drugom dvorištu. Ova dva dvorišta bila su povezana vratima poznatijim kao „Vrata sreće“. Ta vrata su označavala prostor sultanovog djelovanja s podanicima, gdje je on dijelio pravdu, vršio vlast i prisustvovao svečanostima s prijestolja koje je postavljano u takvim prilikama. Kupola s desne strane „Vrata sreće“ služila je za sastanak Carskog vijeća. Iza te prostorije nalazila se sultanova prijestolna odaja unutar koje je on primao državne velikodostojnike i veleposlanike iz stranih država. Sultanov dvor je bio stvarno središte vlasti. Svi pripadnici sultanove službe, poput namjesnika, vojnih zapovjednika i svih onih koji su vršili vlast u vladarevo ime dolazili su iz dvora i bili robovi sultanu.¹⁴

3.2. Veliki vezir

U Osmanskom Carstvu ljudi nisu bili diferencirani prema obiteljskoj pozadini, nego prema odnosu na poziciju koju su obnašali u javnoj službi. Tijekom postavljanja u određenu službu u obzir se u načelu nije uzimalo nečije bogatstvo, rang, preporuke ili popularnost, nego karakter osobe, sposobnosti i dispozicije. Na temelju svojih kompetencija i sposobnosti osobi je omogućen i napredak. Vrlo često su osobe koje je sultan postavio na najviša mjesta bili sinovi pastira i stočara što su isticali i smatrali svojom čašću jer su time su dokazivali da njihov uspjeh nije utemeljen na slučajnosti rođenja. Osmanlije nisu vjerovala da su visoke sposobnosti i vrline nasljedne te da se ne prenose s oca na sina, nego da su one produkt dobrog obrazovanja, napornog rada i posvećenosti cilju te dijelom dar Božji. Upravo zato su visoke pozicije i počasti poimane kao nagrade za dobru službu i velike sposobnosti.¹⁵ Upravo takav slučaj je bio sa vezirima posebice visokim vezirima koji je bio glavni sultanov savjetnik te vodio sve državne poslove, čuvao državni pečat, predsjedavao tajnom divanu, povremeno bio vrhovni vojskovođa te uživao sultanovo povjerenje. Za službu velikog vezira odabirao se najbolji te najsposobniji vezir, a gotovo uvijek je takav imao siromašno porijeklo te na sam dvor došao dankom u krvi. Kada su Osmanlije bile na vrhuncu moći, svoje velike vezire su dopremali pomoću danka u krvi te su oni bili iz južnoslavenskih krajeva.

¹³ Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 111.

¹⁴ Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 95.

¹⁵ Amir Muharemi, *Turska: Uvod u povijest, nutarnju i vanjsku politiku*. (Zagreb: Novi Liber, 2012.), 49-50.

Primjerice veliki vezir Mehmed paša Sokolović, kao i Rustem-paša koji je ujedno bio i zet Sulejmana Veličanstvenog.¹⁶

3.3. Paževi

Nakon dolaska dječaka i mladića prikupljenih iz izvanrednog nameta, koji je poznatiji i po nazivu danak u krvi, obuhvaćena su bila samo djeca poljoprivrednih seljaka kršćanske vjeroispovijesti, dok su pošteđeni bili sinovi jedinci te gradska djeca. Navedeni bi odmah dolaskom u Istanbul odlazili na razmatranje gdje bi, ponekad predsjedavanjem i samog sultana, najbolji odabrani za paževe. Zatim bi odabrani bili odvođeni u dvor u Istanbulu te Edirneu gdje bi dobivali posebne poduke koje su pod pozornim nadzorom eunuha od dvije do sedam godina podučavali njihovi dvorski odgojitelji. Nakon čega bi slijedio drugi odabir, iz kojeg bi najbolji odlazili u službu dvije komore sultanova dvora odnosno Velike i Male komore. Prema izvorima, u šesnaestom stoljeću u ove dvije komore se nalazilo oko sedamsto paževa.¹⁷ Ulaskom u ove dvije komore paževi su nastavili svoje obrazovanje uz poseban interes sultana za njihov odgoj, sposobnosti i karakter. Izabirani su bili dječaci oni koji su imali sklonost ka vjerskom fundamentalizmu te su bili pripremani za daljnu vjersku izobrazbu, dok oni s pismenom nadarenošću bi postali administrativni službenici. Naime, cilj dvorskog obrazovanja je bila proizvodnja odanog muslimana istovremeno uglađenog i poštenog državnika, vrsnog govornika te hrabrog ratnika.¹⁸ Dvorjanin je ujedno morao biti i potpuno pokoran i odan sultanu. Tijekom svog četverogodišnjeg obrazovanja u Komori mladići bi bili ponovno odvedeni na izbor gdje bi oni najsposobnije usmjeravali u osobnu službu sultanu, a sve ostale u sultanovu konjicu.¹⁹ Oni dječaci i mladići koji ne bi bili odabrani za paževe prilikom dolaska bili bi raspoređeni po janjičarskom korpusu, no prije navedenog, učestalo bi ih prvo iznajmljivali seljacima u Anatoliji po cijeni od jednog ili dva dukata, gdje bi učili turski jezik te turske običaje postupno zaboravljajući svoj materinji jezik te stječući turski identitet. Oni dječaci koji ne bi bili odabrani tijekom drugog izbora bili bi odvođeni u konjičke odrede pod zapovjedništvom središnjih vlasti. Tijekom svojeg obrazovanja paževi su imali točno određen raspored što će raditi u kojem trenutku. Sve njihove radnje kao što su to ustajanje, odmaranje, igranje te spavanje, bile su točno određene prema vremenskom rasporedu te strogo nadgledane od strane bijelih eunuha koji su bili zaduženi za njihov odgoj i discipliniranje. Također, paževi nisu smjeli razgovarati kada su to oni htjeli niti gdje su htjeli. Sa nadzorom nad

¹⁶ veliki vezir. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 12. 9. 2023. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64189>>.

¹⁷ Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 97.

¹⁸ Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 98.

¹⁹ Inalcik, *Osmansko Carstvo*, 99.

svakim njihovim postupkom te zabranom pristupa svijetu izvan dvora, paževi su živjeli kao neženje te su nakon svoje dvadeset i pete ili tridesete godine napuštali dvor. Naravno, svaki prijestup postavljenih pravila bio je kažnjavan ovisno o veličini prijestupa, a kao kazne bi se koristio javni ukor, batinanjem po tabanima, zatim istjerivanjem ili pak smrtnom kaznom.²⁰

3.4. Eunusi

Nakon što bi bili dovedeni iz osvojenih područja budući bi eunusi bili kastrirani kako bi im se očuvao visok ton glasa nakon čega bi bili obučeni za preuzimanje službe eunuha u haremu ili dvoru. Ondje bi ujedno i živjeli te svoj život posvetili karijeri odnosno obavljanju zadataka kao čuvari harema ili dvorski službenici napornim radom te sklapanjem saveza sa pojedinim visoko dužnosnicima ili pak sultanovom majkom postižući moć i utjecaj. Glavni bijeli eunuh bio je zadužen za nadzor svih službenika dvora i upravu neovisno od velikog vezira. Za razliku od crnog eunuha koji je odgovarao Majci-sultaniji zatim sultanu, bijeli eunuh odgovarao je izravno sultanu istovremeno utječući na sva imenovanja i promaknuća na dvoru izravnim molbama sultanu. O važnosti eunuha na osmanskome dvoru te u sultanovim očima govori činjenica da je u doba Selima I. na dvoru bilo četrdeset bijelih eunuha pod zapovijedi glavnog bijelog eunuha, koji je davao preporuke sultanu za sva dvorska imenovanja i unapređenja. Također, glavni bijeli eunuh je bio osoba u koju je sultan imao potpuno povjerenje u vezi državnih poslova. Povećanjem utjecaja žena na dvoru pojačavala se moć i haremskog crnog eunuha koji je s vremenom postao neovisan te povremeno moćniji od glavnog bijelog eunuha²¹. Tijekom vladavine žena crni eunuh je bio zadužen za nadgledanje obrazovanje prinčeva u haremu te je na taj način postao zajedno sa sultanovom majkom glavni utjecaj na sam odgoj prinčeva i njihov izgled.²²

4. Harem

Riječ harem dolazi od arapske riječi haram što označava ono što je vjerom zabranjeno, te opisuje mjesto gdje sultan i njegova obitelj žive. Nakon što je palača Topkapi izgrađena, sva administracija je preselila u novu palaču, dok je sultanova obitelj nastavila živjeti u staroj palači još 80 godina. Tijekom vladavine Sulejmana Zakonodavca sultanova obitelj je preseljena u drvenu zgradu konstruiranu u Topkapi zbog pritiska sultanije Hurrem nakon što je izbio požar u staroj palači. Nakon njihova preseljena u plaču Topkapi dolazi do sve većeg utjecaja harema i sultanovih žena na vlast odnosno administraciju i sultana. Harem se sastojao od tri velika dvorišta te okružujućih

²⁰ Inalcik, Osmansko Carstvo, 98.

²¹ Inalcik, Osmansko Carstvo, 98-99.

²² Jane Hathaway, „Eunuch household in Istanbul, Medina, and Cairo during The Ottoman Era“ (Turicica 41 (2009), 291-303.), 293.

prostorija koje su pripadale kraljici majci, sultanovim suprugama, konkubinama, prinčevima te crnom eunuhu koji je ujedno bio odgovoran za zaštitu harema. U haremu osim sultanovih žena, kraljice majke i neudanih sestara sultana, živjela su sultanova braća koja su se držala što dalje od prijestolja u slučaju da sultan nije prakticirao bratoubojstvo zatim djeca sultana, kao i muškarci i žene koje su služili kraljevskoj obitelji.²³

Konkubine su bile zadužene za služenje sultanu u Haremu, to su bile mlade djevojke dovedene ih osvojenih područja čije su obitelji bile porobljene ili ubijene. Nakon što bi promijenile imena i prešle na islam, služile bi sultanu u Haremu i kraljevskoj obitelji. One konkubine koje bi imale djecu sa sultanom dobile bi vlastitu prostoriju unutar harema gdje bi živjele zajedno sa svojim djetetom koje bi se u istome haremu i obrazovalo. U slučaju rođenja princa, princ i njegova majka, kada bi princ došao u dob od 11 godina te ispunio svoje obrazovanje u haremu, bili bi preseljeni u provinciju koju mu je sam sultan namijenio te okružen ljudima sultanu od povjerenja koji bi mu osiguravali daljnje obrazovanje te razvoj u uspješnog namjesnika. Upravo ova praksa, namjesničkog obrazovanja prinčeva prije no što bi došli na vlast, osiguravala im je kao budućim sultanima uspjeh. Ostale konkubine bi nastavile živjeti u haremu služeći kraljevskoj obitelji ili bi dogovorenim brakom bile udane za visokog državnog službenika. S obzirom da je po vladavina sa sultana prelazila na starijeg sina, cilj svake konkubine bio je roditi prvog sina sultanu te na taj način postati haseki, odnosno sultanova omiljena supruga čime bi joj bila osigurana budućnost majke kraljice, odnosno valide sultan. Kako bi sebi osigurale budućnost te svome sinu vladavinu bilo je potrebno da sin ostane živ dok sultan ne umre. To nije uvijek bio slučaj jer bi neke konkubine uz međusobne prepirke, pokušavale ubiti druge sinove na drugome mjestu kako bi njihov sin došao na vlast.²⁴

Harem je svoje stanovnice držao podalje od vanjskog svijeta te posebice od muške zajednice. Kao i ostale članice osmanskog društva, žene viših društvenih slojeva su slijedile određena kulturna pravila koja su regulirala njihovo ponašanje i sudjelovanje u javnom životu diljem muslimanskog svijeta²⁵. Sukladno s time, prema pravilima, ulaz u harem bio je dopušten samo privilegiranim kao što su to bili najbliži rođaci sultana i ljudi koji su ondje radili, u haremu. Povodom posebnih događaja u prostorije harema su mogli ući samo tri grupacije muškaraca. Prva su doktori koji su

²³ Gungor Ozsoy, Istanbul. *The cradle of civilizatons (Istanbul: Merit Basim Yayincilik Dagitim ve Reklamcılık Ltd. 2007)*, 49-50.

²⁴ Ozsoy, Istanbul: *The cradle of civilizatons*, 51-52.

²⁵ Douglas Scott Brookes, *The Concubine, The Princess, and The Teacher*. (Austin: University of Texas Press, 2008.), 273.

dolazili pregledati pacijentice, zatim učitelji prinčeva te glazbenici koji su bili zvani povodom posebnih ceremonija. Za nemuslimane ulaz je bio potpuno zabranjen.²⁶ Uloga harema nije bila toliko gruba i hladna kao što se na prvo dojam čini, naime, konkubine i kraljevska djeca svoj su život mogli posvetiti korisnim aktivnostima te razvoju talenata primjerice posvećenosti glazbi. Te razviti topao i prislan odnos što se posebice vidljivo iz činjenice da je prinčeva majka odlazila živjeti u provinciju u kojoj bi princ radio kao namjesnik te ondje nastavio svoje obrazovanje.²⁷

4.1. Valide sultan

Organizacijom harema te disciplinom svih njegovih službenika i stanara upravljane je *valide sultan* odnosno majka sultana koja je ujedno bila na samome vrhu hijerarhije unutar harema. Kraljica majka, kao apsolutni gospodar harema i imala je gotovo 40 soba i nekoliko slugu za sebe. O moći i organizacijskoj sposobnosti Valide sultan više govori činjenica da je za vrijeme vladavine Murata III. u haremu bilo gotovo 1200 žena.²⁸ Osim velikog utjecaja na međusobne odnose u haremu, valide sultan je kao sultanova savjetnica imala veliki utjecaj kako na politički, tako i na osobni život sultana te njegov odnos prema njegovim ženama, konkubinama i djeci. Osim Valide sultan, ulogu sultanove savjetnice utjelovila bi i sultanova žena, kao što je to bilo u slučaju Sulejmana Veličanstvenog i njegove žene Hurrem, koju se uzima za najmoćniju ženu Osmanskog Carstva. Tijekom vladavine Sulejmana Veličanstvenog te kasnije njegova sina Selima II., sultanove miljenice i majke sve više sudjeluju u politici Carstva te izostavljaju praksu odlaska sa sinom u predodređenu provinciju. Umjesto toga nastavljaju živjeti u palači gdje kroz savjetodavnu ulogu utječu na vladavinu Carstvom što rezultira slabljenjem moći Osmanskog Carstva (prinčevima nedostaje iskustvo namjesničkog obrazovanja u jednoj od provincija) te vladavinom žena.²⁹

4.1 Rođenje kraljevskog djeteta

Prigodom rođenja novog člana carske obitelji, odnosno princa ili princeze u carskoj su se palači slijedile gotovo iste svečanosti i običaji kao i u običnih podanika sultana. Žene sultana, zbog mogućnosti rađanja budućeg sultana, su imale svoje vlastite, povjerene babice koje su bile zvane kada je sultanova trudna žena dobila trudove. Tijekom porođaja majka je sjedila na kauču, no što je razlikovalo trudnu sultanovu ženu i trudnu ženu niže klase, bila je činjenica da je kauč sultanove žene bio pokriven crvenim satenom izvezenim smaragdima, rubinima i biserima. Nakon rođenja

²⁶ Ozsoy, *Istanbul: The cradle of civilizations*, 50.

²⁷ Brookes, Douglas Scot. *The Concubine, The Princess, and The Teacher*, 273.

²⁸ Ozsoy, *Istanbul: The cradle of civilizations*, 52.

²⁹ Ali, Fatima i Naz, Asmat. „Imperial Women: Patrons of Political Power“ (*The Ottoman Empire Pakistan Journal of Social Sciences* 40 (2020), br. 3: 1343-1355.), 1348.

djeteta majci i novorođenčetu su počasnom povorkom u kraljevski harem darovane tri kolijevke zajedno sa pričvršćenim darovima (izvezen jorgan i pokrivač, dragulji). Prva kolijevka bila je dar sultanove majke odnosno valide sultan, druga kolijevka bila je poklon velikog vezira dok je treća bila od komornika carske riznice. Naravno, prije no što bi kolijevke bile odnesene u harem, bile bi predstavljene sultanu zajedno sa ostalim darovima. Za rođenje novog člana carske obitelji javnost bi saznala putem carske obavijesti koja je nalagala proslavu dolaska novog člana osmanske obitelji. Dan nakon rođenja u carsku palaču kako bi čestitali sultanu, dolazili su veliki vezir i ostali visoki dostojanstvenici te bi bili nagrađeni odorama časti. U isto vrijeme bi žene carske palače i supruge visokih dužnosnika bile pozvane u harem na način da bi se supruge visokih dužnosnika prethodno okupile u domu velikog vezira koji bi im zatim osigura kočije kojima bi bile odvedene u harem. U haremu bi zatim zajedno sa ženama iz palače pozdravile majku novog člana kraljevske obitelji te poljubile pokrivač na njezinu krevetu darivajući dijete. Prilikom dolaska gostiju, u haremu bi bili organizirani raskošni obroci, slatkiši i kava te bi glazbenici i pjevači neumorno nastupali zabavljajući goste ponekad ostavši u haremu i nekoliko dana što je vjerojatno bio slučaj prilikom rođenja princa.³⁰

5. Gradski život

5.1. Urbani identitet

Gradski život uvelike se razlikovao od života te običaja na selu što se posebice vidjelo na imućnijim ljudima, odnosno istanbulskoj eliti. Za sam osmanski identitet religija je bila puno važnija od etničkog načela stoga su u osmanskoj upravi podanici bili razvrstani po vjeroispovijesti, a osjećaj pripadnosti i zajedništvo među podanicima temeljilo se prema zajedničkom podrijetlu odnosno pripadanju nekom gradu, selu ili dijelu Carstva.³¹ Stanovnici Osmanskog Carstva, a samim time i stanovnici Istanbula, svoj identitet su određivali prema pripadnosti nekoj vjerskoj zajednici, a ne gradu. Naime, vjerske zajednice, osim što su religijski djelovale, prikupljale su porez te rješavale određene sporove. Vjerske zajednice spajale su grupe ljudi na temelju religije te ih odvajale od pripadnika drugih religija. Može se reći da je upravo ovo nereligijsko djelovanje vjerskih zajednica zaslužno za onemogućeno stvaranje urbanog identiteta onakvog kako ga se ono danas poima. No, to ne znači da gradovi nisu imali svoj urbani identitet. Naime, ponekad je grad svoj identitet dobio upravo zbog ljepote svoje mladeži, ugleda obrtnika, bogatstva određenog materijala ili derviških svetaca kao što je Piri Baba postao simbolom Merzifona.³² Istanbul, kao i

³⁰ Kia, Mehrdad. *Daily life in the Ottoman Empire*. (England: Greenwood Press, 2011.), 210-211.

³¹ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 65.

³² Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 185-186.

ostali osmanski gradovi, bio je podijeljen na četvrti unutar kojih je živjelo između pet i stotinu obitelji, no uobičajeno trideset do četrdeset obitelji. Ove obitelji često povezane krvnim srodstvom ili bračnim vezama, bile su okupljene na temelju pripadnosti istoj religiji, etničkog skupini ili vjeroispovijesti. Stanovnici četvrti nadzirali bi tko ulazi u četvrt zbog čega su ulice bile relativno uske te nisu mogla prolaziti kola. No, unatoč tome, pridošlice su se relativno često naseljavale što je djelovao na spontanu promjenu izgleda gradskih četvrti. Uske ceste u četvrtima poslužile bi kako bi se postavili ulazi u četvrt tijekom nemirnih vremena te se stanovnici izolirali od drugih. Unutar četvrti postojalo je više manjih ulica koje su u određenoj mjeri služile kao javne ceste.

Unutar četvrti podjelom ostavštine ostvarivali su se međusobno isprepleteni modeli stanovanja kojima su poteškoće predstavljale prolazak velikih tereta te odvod otpadnih voda. Unutar većih gradova, a samim time i Istanbula, uz stambene četvrti koje se jasno moglo razlikovati od vanjskog svijeta, postojale su i poslovne četvrti. Unutar poslovnih četvrti stanovao je relativno malen broj ljudi zbog svoje izvorno uslužne djelatnosti. Ondje su se okupljali i radili obrtnici i trgovci, a činili su ih hanovi, natkrivene tržnice ili ulice s trgovinama financirane od strane dobrotvornih zaklada.³³

5.2. Arhitektura

Jezgru novih gradskih naselja činile su džamije. Džamije su podizale osobe koje su imale utjecaj na dvoru te su, ovisno o moći i sredstvima darovatelja, oko džamije dizane škole, ubožnice, česme s pitkom vodom ili knjižnice. Kao najvažnijom od prvih osmanskih zaklada u Istanbulu navodi se zaklada Mehmeda Osvajača. Zaklada Mehmeda Osvajača se sastojala od džamije zajedno sa osam medresa koji su bili raspoređeni u dva reda. Neki od najistaknutijih sudaca i profesora Osmanskog Carstva su upravo u tim medresama proveli svoje školovanje i stekli obrazovanje. Zaklada se financirala prihodima od posjeda i svojih građevina te glavarine, odnosno džizije koju je plaćalo nemuslimansko stanovništvo. Upravo velike zaklade te njihovo osnivanje je u očima mnogih anadolskih vladara bio način legitimiranja sultanove vlasti kao i iskazivanje moći i prestiža ostalih visokih dužnosnika.³⁴

Većina stambenih zgrada pretrpjela je brojne požare i potrese te sveopće propadanje koje su je uništili. Nije bilo uobičajeno upisivati datume na stambenim zgradama. Za razliku od europskih kuća u ranom novom vijeku, osmanski dom je imao svaku prostoriju zasebno te one nisu bile jedna s drugom izravno povezane. Specifično za spavaću sobu je to da se u nju moglo ući jedino iz predvorja ili s trijema na kojem je ljeti obitelj provodila mnogo vremena³⁵. U osmanskim kućama

³³ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 186-187.

³⁴ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 58.

³⁵ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 190-191.

su prostorije bile višenamjenske primjerice dnevna i spavaća soba nisu bile odvajane nego bi se ujutro posteljina odložila u škrinju ili ugrađeni ormar nakon čega bi se prostorija uredila na način da se može koristiti i tijekom dana. U bogatijim kućama je jedino kuhinja bila odvojena od ostalih prostorija. Uz kuću, u imućnijim kućanstvima postojalo je i desno krilo nazvano selamlik. U mnogim bogatim kućama selamlik je bio bogato ukrašen te je ono je služilo muškim posjetiteljima. Osim prostora za goste, sadržavao je i nišu unutar koje su sluge kuhale kavu posjetiteljima. Osim desnog kuća pored kuće, ovisno statusu te imetku vlasnika, selamlik je mogao biti i posebna zgrada pored staje u kojoj su osim gostinjske sobe za goste bili i sluge. Osmansko kućanstvo je sadržavalo dva dvorište, prvo je bilo dostupno gostima dok je u drugom stanovala obitelj te je bilo dostupno samo gošćama. Neke od gradskih kuća, umjesto drvenih ili ukrasnih biljki, imale su i vrtove dok su dobrostojeće obitelji imale i ukrasna jezercu s fontanama. Većina dobrostojećih obitelji imala je svoje ladanjske kuće odnosno vrtove i vinograde izvan grada gdje su obitelji i rođaci odlazili na opuštanje tijekom ljetnog dijela godine ostavljajući grad djelomično pustim.³⁶

6. Kuhinja

Na osmanskome dvoru kuhinja je bila od velike važnosti, osim što je prehranjivala 12 000 ljudi koji su ondje boravili i radili, svojom podjelom je podupirala hijerarhiju dvora te pružala primjer sultanovim podanicima. Od druge polovice 15. stoljeća, odnosno od vladavine Murata II. (1421-1444, 1446-1451) kreativnost u osmanskoj kuhinji sve više se naglašavala, a to se može zaključiti i iz činjenice da su postojale titule poput „prvog kuhara“ i „prvog proizvođača juhe“. Njegov sin, Mehmed II., postavio je pravila za pripremu hrane te je dvorsku kuhinju podijelio na četiri glavna dijela, odnosno sultanovu kuhinju, suverenu kuhinju odnosno kuhinju koja se odnosila na njegovu majku, prinčeve i privilegirane članove harema, haremsku kuhinju i kuhinju za kućanstvo u palači.³⁷

Kulinarska praksa i navike sultana kao i njegova dvora te visokih dužnosnika u Carstvu su imale velik utjecaj iz razloga što je upravo ona služila kao uzor kojemu je kuhinja elite, bogatih te ostalih podanika težila. Imitirajući manire sultana bogati i moćni su nastojali istaknuti svoju uzvišenost, moć i status. Osnovna namjernica u dnevnoj kuhinji bogatih Turaka bila je janjetina, a to potvrđuje i činjenica da se janjetina služila uz gotovo svaki obrok, naravno, ukoliko su si to mogli priuštiti³⁸. Ostali obroci su uključivali jaja ili burek, meso, zatim hladno i toplo povrće s maslacem, rižu i

³⁶ Faroqhi, *Sultanovi Podanici*, 191.

³⁷ Kia, *Daily life in the Ottoman Empire*, 225.

³⁸ Kia, *Daily life in the Ottoman Empire*, 231.

pecivo ili puding. Ono po čemu se razlikuju od kulinarske prakse današnjice je činjenica da se u ovome periodu glavni obrok konzumirao navečer. Bio je obilan te se sastojao od juhe, začinjene riže i mesa, bijelog sira, voća, kruha i pekmeza, a uz sam obrok pila se kava ili čaj.³⁹

7. Odijevanje

Jako dobrim pokazateljem društveno-kulturnih, ekonomskih i politički uvjeta ovoga razdoblja bila je moda. Uz bliskoistočno i bizantsko naslijeđe glavni čimbenik koji je određivao osmansku modu bila su islamska načela duboko ukorijenjena u tradiciju. Kao i u ostalim dijelovima svijeta moda je u Osmanskom Carstvu osim izražavanja društvenih, kulturnih, ekonomskih, političkih i vjerskih značenja bila utjelovljenje pravila i propisa kojim su se naglašavale razlike statusne među društvenim skupinama.⁴⁰ Osim što je osvajanje Konstantinopola predstavljalo prekretnicu u političkoj sferi, do prekretnice je došlo i unutar mode odnosno dolazi do utvrđivanja detaljnih pravila odijevanja. Razlike u odijevanju temeljile su se na društvenom statusu, profesiji i vjeri te su bile manifestacija osmanskog državnog koncepta pravde prema kojemu se svaki pojedinac držao na njegovom mjestu. Nakon Mehmeda II., pravilnikom odijevanja detaljnije se bavio Sulejman Veličanstveni objavom Službenog protokola, kako bi uspostavio jasne razlike među podanicima. Ova potreba reguliranja stila odijevanja ujedno i prikaz utjecaja razvoja zemlje te povećavanja bogatstva na stil odijevanja, kako sultanske obitelji, tako i podanika. Navedenim protokolom jasno je određeno koji su materijali propisani odijevanju sultana i prinčeva primjerice seraser odnosno brokat, baršun i kemha, svileni brokat. Tkanina lošije kvalitete kao što je to bio saten, svileni brokat i određene vrste svile poput engilyona bila je namijenjena vezirima, uglednicima te gospodi za razliku od sukna koje je bilo dopušteno svim članovima društva. Razlika između odijevanja elite i šire javnosti manifestirala se u kvaliteti tkanine te u obliku pokrivala za glavu odnosno kavuka, koji je bio simbol muslimanstva. Osim muškaraca, pokrivala su se i žene, a sama pokrivala su služila kao statusni simbol. Uz pokrivalo za glavu, važnu komponentu odjeće je činio i šalvar, odnosno ogrtač pune dužine ili kaput koji su nosili i muškarci i žene. Uz navedene materijale razlikovnu ulogu u statusu imalo je i krzno koje se smatralo luksuzom te je najkvalitetnije bilo rezervirano za sultana. Naime, pristup pojedinim luksuznim materijalima nije ovisio samo o statusu nego i o financijskoj moći pojedinca stoga nije bilo rijetko da si pojedini nemusliman omogući odjeću visoke kvalitete. Osim određivanja tko može nositi određenu odjeću, protok je određivao i kada je koja odjeća primjerena za nošenje tako utvrđujući četiri promjene

³⁹ Kia, *Daily life in the Ottoman Empire*, 230.

⁴⁰ Boyar i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*, 177

odjeće tijekom godine te praksu nošenja tamnih boja zimi i svijetlih ljeti. Osim poštovanja pravila stila odijevanja sultana u Istanbulu se velika pažnja posvećivala poštovanju vjerskih pravila odijevanja te tradicije s obzirom na to da je Istanbul bio i središte kalifa.⁴¹

8. Društveni život viših slojeva

Sastavni dio svakodnevnog života u Istanbulu bili su vrtovi, naime, Istanbul je bio ispunjen velikim brojem vrtova ograđenih zidinama unutar kojih je bila masa zelenila čempresa i ostalih drveća te cvijeća za čiji uzgoj su svi bili zainteresirani. Između vrtova te unutar njih samih nalazile su se lijepo šetnjice natkrivene drvećem pružajući ugodnu atmosferu za socijalizaciju i opuštanje gdje su se uglavnom nalazile žene.⁴² Ovisno o svjetonazoru sultana i žene su aktivno sudjelovale u društvenom životu, sudjelovale su u svečanostima, išle u posjete prijateljima i rodbini, na piknike te šetališta. No, sudjelovanje žena u javnom životu bilo je ograničeno iz razloga što nisu svi blagonaklono gledali na žensku prisutnost u javnosti smatrajući ju mogućom opasnosti kritizirajući njih same te njihove muževe što im to dopuštaju. Točnije, njihova aktivnost je osim o sultanu koji je u određenim periodima znao propisati zabranu sudjelovanja žena u pojedinim svečanostima, ovisila i sklonosti njihova muža ili oca. Ipak, ukoliko su na javna mjesta išle zajedno sa slugama te se držale dostojanstveno i čestito, bilo im je dozvoljeno biti na ulicama Istanbula. Druženja u Istanbulu većinom su se odvijala u istospolnim sredinama. Muški i ženski svijet je bio odvojen na način da su muškarci išli u muške kafiće, a žene u ženske verzije istih. Kao primjer separacije je i činjenica da su u hamam muškarci išli prije podne, a žene poslije podne zajedno sa djecom.⁴³ Kamenom temeljcem osmanske svakodnevice i socijalizacije, posebice za žene, bio je hamam. Hamam je ujedno bio izvor opće čistoće za društvo u kojemu si to siromašniji pojedinci nisu mogli omogućiti. Hamam je bio puno više od pukom mjestu za pranje muškaraca i posebno žena, naime unutar hamama su se odvijali važni životni rituali kao što je pregled i upoznavanje nevjeste za sinove i braću. Hamam je omogućavao upoznavanje žena izvan kruga uže obitelji te je bilo mjesto čavrljanja, ogovaranja te mogućeg širenja bolesti. Osim javnih, gradskih hamama, postojali su i privatni hamami koje su gradili za vlastite potreba veziri i bogatiji članovi društva. Osim svoje važne vjerske svrhe, odnosno osiguravajući stanovnicima mjesto u kojemu će se oprati što je za Turke bilo iznimno važno jer prema turskoj izreci, čistoća dolazi iz vjerovanja. Hamam je bio dio ekonomskog života grada omogućujući pojedincima da u njemu rade kao nosači, povremeni

⁴¹ Betül İpşirli Argit, *Clothing and fashion in Istanbul (1453–1923)* (on-line), History of Istanbul, pristup ostvaren 14. rujna 2023., <mailto:https://istanbultarihi.ist/485-clothing-and-fashion-in-istanbul-14531923>.

⁴² Ebru i Fleet, Kate. *A social history of Ottoman Istanbul* (New York: Cambridge University Press, 2010.), 226.

⁴³ Boyar i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*, 207-208.

radnici u ložnici i kupačice u ženskim kupatilu čineći hamam ekvivalentom modernog kozmetičkog salona i toplica u jednom.⁴⁴

Hamami osim što su se isticali zbog svoje praktičnosti, izazivali su divljenje zbog svoje veličanstvenosti i ljepote. Hamami su građeni kvalitetno i bogato posebice raskošni hamam i koji su građeni od najfinijeg mramora neprocjenjive vrijednosti, s fontanama i raznim kanalima slatke vode ispred kupatila od kojih su mnogi bili vrući. Hamami odnosno velike kupke su bile ukras rada koji je služio svima bez obzira na stalež i vjeru. Ljudi su relativno često išli u hamame, posebice žene, dva puta, pa čak i tri ili četiri puta tjedno, naravno, kupke za muškarce i žene su bile odvojene ili u slučaju da se kupaju u istom, na kupanje su išli u odvojene sate.⁴⁵

8.1. Tržnica kao čimbenik integracije

Tržnica, osim razmjene robe i dobara imala je i integracijsku ulogu. Naime, tržnica je kao i trgovina bila mjesto susreta i muškaraca i žena. Iako su bile namijenjene poslovnim četvrtima, trgovine lako kvarljivih namjernica, pekare te javne kupelji, koje su si mogli priuštiti samo oni najbogatiji, nalazile su se i u stambenim četvrtima kako bi bile što bliže svojim potrošačima. Žene su, za razliku od muškaraca, kupovinu koja je bila, jedan od glavnih razloga za izlazak iz kuće, češće obavljale u vlastitim stambenim četvrtima nego u središtu grada, kamo su odlazile samo u posebnim prilikama. Kao u Bursi, Istanbulu je postojala ženska tržnica gdje su bile omiljene trgovine vezenih tkanina. Takve trgovine bile su dodatno opskrbljivane od strane žena koje su radile od kuće. Uključujući žene kako u kupovinu, socijalizaciju te rad od kuće omogućena im je integracija u gradsko društvo te svojevrsna financijska samostalnost. Jedan od poslova koji je imao važnu ulogu u prenašanju vijesti i informacija bio je posao torbara. Naime, neke četvrti su bile u velikoj udaljenosti od gradskog središta te izvora pitke vode zbog čega je svakodnevno dopremanje vode i namirnica u ta kućanstva bio problem. Tu se ulogu obnašali pojedinci odnosno torbari koji bi dugo pješčili te nosili namirnice, a s njima, razgovarajući s kućanicama i slugama, informacije i vijesti iz susjedstava i udaljenih dijelova grada do središta i obrnuto. Osim torbarima, vijesti su se širile trgovinskim odnosima od seljaka i mjesnih trgovaca pa sve do veletrgovaca. Ostvarujući na taj način komunikaciju preko svakodnevnih trgovačkih odnosa nastajao je od malih stambenih četvrti manji ili veći grad.⁴⁶

⁴⁴ Boyar, i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*, 249.

⁴⁵ Boyar i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*, 263.

⁴⁶ Faroqhi, *Sultanovi podanici*, 187-188.

Isto tako, ni džamija nije bila mjesto samo za molitve nego i mjesto gdje su se ljudi okupljali te komunicirali te su ondje nastajali buntovni nemiri. Isto kao što su kavane, briačnice i vinarije bile mjesto nastanka te širenja tračeva i glasina o pojedinim visokim dostojanstvenicima i državnim poslovima.⁴⁷ Znajući gdje su se širili tračevi i klevete, sultani i drugi visoki dostojanstvenici, kao i špijuni, znali su se odjenuti u podanika niže klase kako bi načuli govorkanja u gradu te prikupili informacije o mogućem budućem neredu i pobuni.⁴⁸

8.2. Dvorske proslave

Najraskošnije dvorske svečanosti održavale su se prilikom obrezivanja princa te nešto manje raskošne prilikom proslave vjenčanja osmanskih princeza odnosno sultanovih kćeri. Do polovice 15. stoljeća održavala su se vjenčanja sultana te su bila javna događaj, naime, do osvajanja Konstantinopola te proglašenja nasljednikom Rimskog Carstva, osmanski sultani su se ženili princezama susjednih ili pak suparničkih dinastija te se navedena slavlja raskošno i veličanstveno slavljena. Jedan od primjera bila je proslava vjenčanja Mehmeda Osvajača sa princezom Dulkadira iz istočne Anadolije, Sit Hatun koja je trajala tri mjeseca. Nakon 16. stoljeća vjenčanje sultana sa okolnim princezama više nije bilo praksa iz razloga što u okolnim zemljama nije bilo više niti jedne vladarske kuće ravnopravne osmanskoj zbog čega je uslijedila praksa sultanova uzimanja robinja kao prilježnica ili u nekim slučajevima, kćeri visokih dužnosnika. Proslave obrezivanja prinčeva bile su javan događaj te su često priređivane prilikom obrezivanja nekolicine prinčeva različita uzrasta. Za svakog princa kojeg će se obrezati, kao i princezu koja će se udati, izvan grada bili bi postavljeni drveni stupovi ili piramide zvane nahul, predstavljajući simbol plodnosti. Nahuli su često bili posrebreni ili pozlačeni i bogato ukrašeni voćem i cvijećem, pravim ili umjetnim. Svakom bi djetetu bilo postavljen jedan veliki i nekolicina malih nahula. Osim nahula, prinčevima i princezama u čiju čast se slavi, kako bi se pokazala raskoš, bili bi izrađeni šćerni vrtovi sačinjeni od stabala, paviljona te drugih ukrasnih figura od šćera, no zbog otrovnog bojila, nisu sve figure bile jestive.⁴⁹

Ono što je odlikovalo proslave u osmanskoj kulturi osim veličanstvenosti i raskoši bile su svećane građevine, čudesna arhitektura i vatrometi. Prilikom slavljenja i svetkovanja ukrašavale su se svojevrsne građevine od šperploče i šatorskog platna koji bi zatim bili oblijepljeni svilenim i baršunastim tkaninama te se postavljali na brodiće. Naime, šatori su za osmansku kulturu imali veliki značaj, posebice za visoke dostojanstvenike jer ih je dovodio u vezu sa vojnim pohodima te

⁴⁷ Boyar i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*, 44.

⁴⁸ Boyar i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*, 45.

⁴⁹ Faroqhi, *Sultanovi podanici*, 206-207.

pobjedama prvih sultana te je bio simbol njihova položaja i moći. O simboličkoj važnosti šatora u osmanskoj kulturi više govori činjenica da je postojala praksa prerezivanja šatorskih konopa onome veziru koji bi pao u nemilost sultana. Uz šatore, podizani su i paviljoni te je kao dio svečanih povorki obrtnika bilo uključeno i izlaganje makete građevina, odnosno džamija, kupelji i utvrda zatim nastupi raznih akrobata te predstave bitaka koje bi podizale moral stanovništva te vojnika za buduće vojne pohode ili za prisjećanje slave i moći starih sultana. Proslave bi završavale nakon nekoliko dana, a sam kraj obično bi bio označen paljbom vatrometom koja bi raskoš i veličanstvenost slavlja obasjala cijelim nebom.⁵⁰

8.3. Raskoš

Imajući na umu da ljudi po svojoj prirodi ne mogu podnijeti represiju te da ponekad žele slobodu, Selim II., kao i ostali osmanski sultani, davao je veliki značaj svetkovinama, gozbama i veselju ljudi kao bitnom elementu uspješne vladavine te održavanju reda u gradu. Velike svečanosti i proslave u Osmanskom Carstvu bile su veličanstvene i raskošne, a upravo tom raskošnošću označavala pripadnost pojedinoj društvenoj grupi ili klasi.⁵¹ Proslave su se organizirale prilikom rođenja kraljevske djece, udaje sultanovih kćeri ili pak obrezivanja sultanovih sinova. Slavili su se i vojni odlasci u ratne pohode i dolasci iz istih. Kao i vjerske svečanosti na kraju svetog mjeseca Ramazana, zatim Poslanikovo rođenje i svete noći Regaip i Berata. Naime, tada bi grad bio osvijetljen fenjerima i svjetiljkama razapetim između minareta. Čula bi se stalna pucnjava topova te bi noću odjekivao prasak vatrometa obasjavši nebo te bi često bio i naznaka kraja slavlja. O veličanstvenosti te veličini slavlja 1530. kada su se slavila obrezivanja sinova Sulejmana I., Mehmeda, Mustafe i Selima zvuk puštenog vatrometa čuo se posvuda.⁵² Slavlje je ljudima Osmanskog Carstva donosilo zabavu i olakšanje od svakodnevnih pritisaka kao i dobrobit, duhovnu putem zajedničke molitve, financijsku putem milostinje te materijalnu u obliku hrane.⁵³ Proslave obrezivanja, vojnih pobjeda i vjenčanja osim zabave i veselja sadržavale su i običaje hranjenja, milostinje i raspodjele novca. Ovim običajem svi slojevi društva bili bi uključeni u kolektiv te bi se širio osjećaj zajedničke pripadnosti kao i poštovanja sultana i kraljevske obitelji, kako u siromaha tako i u uleme i janjičara koji su isto tako opskrbljivani bogatom i raznovrsnom hranom primjerice na svečanosti obrezivanja sinova Bajazida II. 1490. ili na vjenčanju Ibrahim-paše 1522. godine. Slavlja u Osmanlija osim što si bila raskošna bila u i posebice dugotrajna tako

⁵⁰ Faroqi, *Sultanovi Podanici*, 214-217.

⁵¹ Boyar i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*, 47.

⁵² Boyar i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*, 49.

da su mogla trajati od jednog pa do šezdeset dana kao što je to bilo slavlje obrezivanja najstarijeg sina Murata III., Mehmeda, 1582. godine. Naime, tada je postavljena velika kuhinja na Konjski trg te je postavljeno pet stotina kuhara kako bi pripremalo svaki dan tijekom slavlja hranu za gladne i siromašne.⁵⁴

⁵⁴ Boyar i Fleet, *A social history of Ottoman Istanbul*. 70.

9. Zaključak

Nakon osvajanja Istanbula planom repopulacije te vraćanja starih stanovnika Istanbula Mehmed II. je omogućio njegov kontinuitet, odnosno spriječio moguće propadanje samoga grada i njegovih povijesnih znamenitosti. Iako je Bizantsko Carstvo palo, život u Istanbulu se nastavio dalje. Sada pod drugim imenom i drugim običajima, no i s dijelom starog stanovništva koje je moglo osigurati sam kontinuitet grada. Istanbul je zbog svoje multietničnosti i mnoštva religija smatran trećim i muslimanskim Rimom. Upravo će ta multietničnost te postojanje više religija otežavati da se razvije urbani identitet onakav kakvim ga poznajemo danas. Iako nije postojao gradski identitet kakav mi danas poznajemo, gradski identitet predmodernog Istanbula temeljio se na pripadnosti vjerskoj zajednici te na zajedničkom porijeklu. Grad bio je podijeljen na četvrti, stambene i poslovne, koje su se jasno mogle razlikovati po obliku ceste te namjeni zgrada, otvorenosti stanovništva odnosno zatvorenosti pojedinih stambenih četvrti za posjete. Jezgru su činile džamije, a podizale su ih osobe koje su imale utjecaj na dvoru, te su uz same džamije građene i škole, ubožnice, česme, ovisno o moći i sredstvima darovatelja. Sam grad bio je pun vrtova te šetališta, pružajući priliku za socijalizaciju te razne druge aktivnosti. O samim kućama iz ovoga perioda nema korektnih podataka jer nije bila uobičajena praksa zapisivanja godina gradnje te su brojne stambene zgrade pretrpjele požare i potrese te sveopće propadanje koje ih je uništilo. Vizualna karakteristika Istanbula bila je imperijalni, osmanski stil koji je utemeljio Mehmed Osvajač spajajući stilove osvojenih područja i zemalja s kojima je dolazio u kontakt sa tradicionalnom osmanskom arhitekturom. Dvor je bio izvor svake moći i koristi, a važnost same osobe ogledala se po njezinu bliskosti sa sultanom. Zbog osjećaja nesigurnosti u Staroj palači sultan gradi veličanstvenu palaču poznatu kao Topkapi sa strateški dobrim te estetski privlačnim položajem iz koje su vladali slijedeća četiri stoljeća predstavljajući odraz prestiža, moći Carstva, bogatstva i veličanstvenosti. Osim sultana, koji je barem u teoriji davao veliku važnost podanicima te njegovoj slici u očima podanika, veliki značaj u Carstvu imao je i veliki vezir, sultanova majka te pojedine sultanove žene djelujući kao savjetnice. Kuhinjska praksa i maniri dvora služili su kao uzor eliti i bogatom stanovništvu te su njenom imitacijom nastojali pokazati svoju moć i prestiž. Naime, viši slojevi društva nastojali su imitirati one najviše članove osmanskog društva odnosno sultansku obitelj. Isto tako, nastojali su organizirati što raskošnija slavlja po uzoru na slavlje prinčeva obrezivanja te princezine udaje. Za sam gradski život veliku ulogu imala je tržnica kao mjesto socijalizacije te društvene integracije. Osim same tržnice, tome su poslužile i džamije, vrtovi te hamami, čija je veličanstvena gradnja imala i estetsku ulogu, pružajući veličanstvenu atmosferu, prikazujući moć i prestiž Istanbula, te izazivajući divljenje posjetitelja.

10. Literatura

1. Ali, Fatima i Naz, Asmat. „Imperial Women: Patrons of Political Power“ *The Ottoman Empire Pakistan Journal of Social Sciences* 40 (2020), br. 3: 1343-1355.
2. Boyar, Ebru i Fleet, Kate. *A social history of Ottoman Istanbul*. New York: Cambridge University Press, 2010.
3. Brookes, Douglas Scot. *The Concubine, The Princess, and The Teacher*. Austin: University of Texas Press, 2008.
4. Faroqhi, Suraiya. *Sultanovi Podanici – Kultura i svakodnevnica u Osmanskom Carstvu*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2009.
5. Finkel, Caroline. *Osman's Dream – The Story of the Ottoman Empire 1300-1923*. New York: Basic Books, 2006.
6. Hathaway, „*Eunuch household in Istanbul, Medina, and Cairo during The Ottoman Era*“ *Turicica* 41 (2009), 291-303.
7. Inalcik, Halil.. *Osmansko Carstvo-Klasično doba 1300.-1600*. Zagreb: Srednja Europa, 2002.
8. İpşirli Argıt, Betül *Clothing and fashion in Istanbul (1453–1923) (on-line)*, History of Istanbul, pristup ostvaren 14.rujna.2023., <mailto:https://istanbultarihi.ist/485-clothing-and-fashion-in-istanbul-14531923>
9. Kia, Mehrdad. *Daily life in the Ottoman Empire*. England: Greenwood Press, 2011.
10. Muharemi, Amir. *Turska -Uvod u povijest, nutarnju i vanjsku politiku*. Zagreb: Novi Liber, 2012.
11. Ortayli, İlber. *Osmanski mir*. Sarajevo: Connectum, 2017.
12. Pavić, Milorad. *Jugoistočna Europa pod osmanskom vlašću – Od pada Carigrada do Svištovskog mira*. Zadar: Sveučilište u Zadru, 2014.
13. Veliki vezir. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 12. rujna 2023., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=64189>
14. Ozsoy, Gungor. *Istanbul. The cradle of civilizatons Istanbul*: Merit Basim Yayincilik Dagitim ve Reklamcilik Ltd. 2007.